

(<http://www.gutenberg.org>), amely 1971 óta működik. A Gutenberg Project mára 15 000 elektronikus könyvet tartalmaz (16 000 dokumentum 2005. június közepén. – A ref.), amelyre az elmúlt 30 napban közel 1,2 millió letöltés érkezett. Honlapjának látogatói meg is tekinthetik a legtöbbször letöltött címek és szerzők listáját. 2005 áprilisában a *The Notebooks of Leonardo Da Vinci* volt a legnépszerűbb cím 8584 letöltéssel, amely mögött kétségtelenül *Dan Brown: A Da Vinci kód* című regényének népszerűsége rejlik. További népszerű címek: *James Joyce-tól az Ulysses*, *H. G. Wellstől*

a *Világok harca*, és *Albert Einstein: A speciális és általános relativitás elmélete*. Ez a lista is azt bizonyítja, hogy amíg a közönyvtárak szerte az Egyesült Királyságban és más országokban is látogatókat veszítenek, az online irodalom olvasói nem veszítették el érdeklődésüket a klasszikusok és más, kihívást jelentő művek iránt.

/ASHLING, Jim: U.K. Libraries, Elections, and Manifestos. = *Information Today*, 2005. június, p. 29./

(Kovácsné Koreny Ágnes)

Közvetlen kölcsönzési rendszer, és hatása a szolgáltatások minőségére a Yale Egyetem Könyvtárában

A *Borrow Direct* közvetlen kölcsönzési rendszer

Az 1990-es évek közepén a Columbia, a Pennsylvania és a Yale Egyetem könyvtárosai elhatározták egy kényelmes és költséghatékony kölcsönzési szolgáltatás kialakítását. A cél az volt, hogy egyszerűt tudjanak teremteni az olvasók igényei és a könyvtárosok „termelékenysége” között. Ennek érdekében a következő feltételekben egyeztek meg:

- az olvasók ugyanolyan könnyen férjenek hozzá a részt vevő könyvtárak állományához, mint a saját campusukon lévőkhöz;
- a kölcsönözhető könyv 4 munkanapon belül kerüljön az olvasóhoz;
- a szolgáltatás költsége – beleértve a feldolgozást és a szállítást is – kevesebb legyen, mint a könyvtáros által közvetített könyvtárközi kölcsönzés, azaz 10 USD alatt.

A kölcsönzési folyamat elemzésével hamar megtalálták azokat a pontokat, amelyeken változtatva a célok elérhetők: a megrendelések kezelésének egyszerűsítésével csökkenthető a ráfordítandó munkaidő; be lehet vonni a kutatókat a kért tétel ellenőrzésébe és a kérés elküldésébe; a technológiafejlesztés eredményeként létrejövő automatizált termék képes lesz:

- a különböző könyvtárak online katalógusaiban való egyidejű keresésre a Z39.50 felhasználásával;
- olyan adatok elérhetővé tételére, mint pl. – a keresett könyv nincs éppen kölcsön, vagy átadható-e könyvtárközi kölcsönzés keretében;

- az olvasók többszöri tájékoztatására kérésük feldolgozottságáról és helyzetéről;
- a kérések egyszerű követésére.

Az első közös rendszer a *CoPY* nevet kapta (a három egyetem nevének kezdőbetűiből). A fejlesztésbe bevonták a Kutatókönyvtárak Csoportját (*Research Libraries Group = RLG*), majd az ausztrál *CPS Systems, Inc.* céget, az *URSA* (*Universal Resource Sharing Application = egyetemes forrásmegosztási alkalmazás*) szoftver szolgáltatóját.

Háromévi fejlesztés után már érzékelhetők voltak az eredmények. A források megosztására egyszerű eljárásokat alkalmaztak. Néhány további feltételben is megállapodtak: kölcsönözni egy hónapra lehet hosszabbítás nélkül; a rendszert akkor lehet igénybe venni, ha az olvasó saját intézeti könyvtárában nincs meg a keresett könyv, vagy nem kölcsönözhető, vagy éppen kölcsön, kötetesen stb. van. A gyors, biztonságos szállításhoz egy kereskedelmi céget vettek igénybe. A megújított szolgáltatás a *Borrow Direct* nevet kapta, kísérleti üzeme 1999 novemberében indult. Ennek folyamatát összehasonlítva a hagyományos rendszerével, a következő változásokat lehet látni:

- kimaradtak egyes, korábban a könyvtárosok által végzett munkafolyamatok: a kért bibliográfiai tétel ellenőrzése, a lelőhely meghatározása, a kérelmlap kitöltése, a helyi állomány ellenőrzése, az olvasó értesítése;
- automatikus e-mailek küldésével bővült az olvasók értesítése kérésük állapotáról (a kérés elfogadva, a könyv elküldve az olvasó könyvtárába,

saját könyvtárában a beérkező könyv mikor és hol vehető át stb.).

A minőségi változások mérése

A minőségi változásokat a projekt indításakor kitűzött célok számszerű teljesítésével vizsgálták, majd közvélemény-kutatásokat végeztek. A mennyiségi változások értékeléséhez a Kutatókönyvtárak Szövetsége (*Association Research Libraries = ARL*) által 1995/1996-ban és 2001/2002-ben végzett országos felmérés adatait használták. Ezek alapján a változásokat az 1., 2. és 3. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

Az átfutási idő mérése

	A Borrow Direct előtt	A Borrow Direct alatt	Könyvtáros által közvetített könyvtárközi kölcsönzés
Teljes művelet	29 nap	4 nap	11 nap
Adatforrás	ARL 1995–1996	Gépi statisztika	ARL 2001–2002

2. táblázat

A teljesített kérések arányának mérése

	A Borrow Direct előtt	A Borrow Direct alatt	Könyvtáros által közvetített könyvtárközi kölcsönzés
Kölcsönadás			
Teljesítés (%)	43	86	41
Teljesítés (számszerűen)	6389	4597	13 177
Kölcsönkérés			
Teljesítés (%)	92	84	92
Teljesítés (számszerűen)	6414	3230	7917
Adatforrás	ARL 1995–1996	ARL 2001–2002	ARL 2001–2002

3. táblázat

A költségek mérése (USD)

	A Borrow Direct előtt	A Borrow Direct alatt	Könyvtáros által közvetített könyvtárközi kölcsönzés
Kölcsönadás	20,56	7,29	16,48
Kölcsönkérés	19,72	7,67	25,76
Adatforrás	ARL 1995–1996	ARL 2001–2002	ARL 2001–2002

Látható, hogy öt év alatt lényegesen csökkent a hagyományos, a könyvtáros által végzett könyvtárközi kölcsönzés átfutási ideje, ezt javította a Borrow Direct igénybevétele. A 2. táblázat is a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés fokozottabb használatát mutatja.

A teljesített kérések nagy száma azt bizonyítja, hogy a kéréseket jó helyre küldték, míg a kérésekben a kisebb teljesítési arány arra utal, hogy a könyvtárosok alaposan körülnéznek a saját portájukon, mielőtt a szolgáltatást igénybe vennék. Legszembetűnőbb a változás az egy műveletre eső költségeknél, itt sikerült elérni a 10 USD/tétel alatti értéket.

Az olvasók körében folytatott 2000. évi közvélemény-kutatás a Borrow Directet a 10 fokozatú skálán 7,7 ponttal jutalmazta. 2002-ben a három részt vevő egyetem 2900 olvasóját kérdezték meg. A kérdőíveknek 22,3%-át kapták vissza. A válaszadók elemzésekor a jelentős többséget „tematikusan” vizsgálva a humán tudományok művelői tették ki, „státusukat” vizsgálva pedig az egyetemi hallgatók.

Az ideális szolgáltatással szembeni elvárások és a a Borrow Direct közötti hézagot külön elemezték. Az olvasók szerint egy „kiváló” minőségű szolgáltatásnak lehetővé kell tennie olyan dokumentumok kérését, amelyeket saját könyvtárjukban nem találnak (elvesztek, vagy sosem voltak meg), ezenkívül könnyen lehessen rendelni, és kapjanak értesítést arról, hogy a beérkezett könyvet mikor és hol vehetik át. Ilyen tekintetben tehát a Borrow Directet minőségi szolgáltatásnak ítélték.

Továbbfejlesztésként a válaszadók a kölcsönzés meghosszabbítását és a saját könyvtárjukban nem kölcsönözhető könyvek elérhetővé tételét kérték. Az első kérést a szolgáltatás szervezői természetesen találták, mivel maguk döntötték el ezt a megszorítást. A második kérés zavarba hozta őket, mivel a szolgáltatást éppen azért szervezték, hogy megkönnyítsék a hozzájutást a saját könyvtárból nem kölcsönözhető könyvekhez.

A Borrow Direct továbbfejlesztése

2002-ben a technikai háttér jelentős növelése után a kezdeti három egyetemhez négy új intézmény csatlakozott (a Brown, a Cornell, a Dartmouth és a Princeton Egyetem). A szolgáltatás másik értéke a gyarapítással foglalkozó könyvtárosok hívták fel

a figyelmet: a Borrow Direct az osztott állomány-építés eszköze lehet. Felmerült a másolatszolgáltatás felvétele is a tevékenységi körbe, ez az igény azonban a teljes szövegű elektronikus folyóiratok elérhetővé válásával csökken.

/NITECKI, Danuta A.–JONES, Carol L.: *Borrow Direct: its impact on service quality at Yale University Library. = Interlending & Document Supply*, 32. köt. 3. sz. 2004. p. 146–151./

(Viszocsek Eszter)

A terrorizmus elleni háború és következményei a véleményszabadságra és a könyvtárhasználók integritására

Az elmúlt két és fél évben jelentős változások álltak be a 2001. szeptember 11-i terroristatámadás következtében az információs szintéren. Újabb hírszerző ügynökségek követik nyomon a kommunikációs folyamatot, s új rendelkezések léptek életbe arról, mihez lehet és mihez nem online hozzáférni.

Az öbölháborúhoz képest – hála az internetnek – sokkal közvetlenebbül és több nézőpontból lehetett nyomon követni a Szaddam-rezsimet megdöntő katonai akciót, de tévedés lenne azt gondolni, hogy a források sokasága csökkentette a cenzúra veszélyét. Ellenkezőleg, az iraki híreket szigorúban ellenőrizték, mint valaha. Ez érvényesült az internetre került információk tekintetében is. (Például a *Yellow Times* webhely már nem volt hozzáférhető, miután képeket mutatott amerikai hadifoglyokról, az al-Dzsazirát és más webhelyeket olvashatatlaná tettek hacker módszerekkel.)

Mindez arra mutat, hogy egyesek milyen könnyen megzavarhatják az információk szabad áramlását az interneten. Ironikus, hogy az ilyen támadások az internet jogi szabályozásának felerősítését eredményezik, ami azonban inkább gátolja a véleményszabadságot, semmint biztosítaná.

Az iraki háborút követő évben több kormány is szigorította az antiterrorista törvényeket, s ez kihatással volt az internet információs szerepére is:

- erősödött az internet használatára vonatkozó adatok (webhelyek, elektronikus posta) rögzítése, megőrzése, és az illetékes ügynökség rendelkezésére bocsátása;
- szigorodott az online kommunikáció felügyelete, lazuló bírói ellenőrzés mellett;
- a terrorellenes háborúra és a nemzetbiztonságra hivatkozva felülvizsgálják, milyen források kerülhetnek az internetre, s melyeket kell levenni róla.

Terrorellenes törvéncsomagokat több országban léptettek életbe azzal a céllal, hogy az információs

korszakban megfelelő eszközök álljanak a kormányzat rendelkezésére. Hiszen feltételezhetően könyvtári számítógépekről is használták az internetet az ikerterroristák leromboló terroristák. A használati adatok feljegyzésére és a kommunikáció megfigyelésére vonatkozó törvényt hozott Dánia, Franciaország, Németország, Olaszország, Oroszország, Spanyolország, az Egyesült Királyság, s másutt Kanada, Kolumbia, Kuba, India, Új-Zéland, a Fülöp-szigetek, Dél-Afrika. A legmesszebb menő intézkedéseket azonban az USA ún. hazafias törvénye tartalmazza, amely példaként szolgált több más ország számára.

A *PATRIOT Act*et 2001 októberében fogadták el. A 215-ös paragrafus érinti leginkább a könyvtárakat. Ennek alapján vizsgálhatják meg a szövetségi nyomozók a könyvtárak valamennyi nyilvántartását anélkül, hogy igazolniuk kellene, hogy az érintett személyek kémkedés vagy terrorizmus gyanújába estek volna. A nyomozók ugyan akciójuk előtt bírósági engedélyt kérnek, ám ez titokban történik, s nem lehet fellebbezni ellene. Ráadásul a könyvtáraknak tilos nyilvánosságra hozni, hogy az FBI vajon átvizsgálta-e használóik adatait; ha megteszik, vád alá helyezhetik őket.

Legalább négy állam és 270 közösség kérte eddig a könyvtári és orvosi feljegyzésekhez való hozzáférés korlátozását. Az American Library Association (ALA = Amerikai Könyvtárosok Egyesülete) és további 53 könyvtári egyesület is a törvény szigorújának enyhítéséért lépett fel. Több könyvtárban feliratot helyeztek el, figyelmeztetvén a használókat, hogy adataikat megfigyelhetik. Vagy igyekeznek a használókról minél kevesebb adatot rögzíteni azzal a megfontolással, hogy azt az információt, ami nem jött létre, nem is lehet begyűjteni. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy vannak olyan könyvtárosok is, akik a lehető legtöbb adatot gyűjtik és rögzítik, hogy az ügynökségeket támogassák a terrorizmus elleni harcban.